

України – філіалу інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС на 1956–1960 рр. – ЦДАГО, ф. 39, оп. 3, спр. 883, арк. 25.

5. Пиріг Р.Я. Архіви комуністичної партії України: формування, структура, функціонування (1918–1991) // Нариси історії архівної справи в Україні / За заг. ред. І.В. Матяш та К.І. Климової. – К., 2002. – С. 427–442.

6. Постанова ЦК КП України «Про заходи по упорядкуванню режиму зберігання та кращого використання архівних матеріалів міністерств і відомств». – ЦДАГО, ф. 39, оп. 3, спр. 883, арк. 1–6.

7. Справка о ходе выполнения решения ЦК КПСС и ЦК КП Украины «О мерах по упорядочению режима хранения и лучшему использованию архивных материалов Министерств и ведомств». – ЦДАГО, ф. 39, оп. 3, спр. 883, арк. 7–10.

Петриченко В.А. Рассекречивание документов Национального архивного фонда в партийных архивах Украины в 1956–1957 годах

Статья посвящена истории рассекречивания документов Национального архивного фонда Украины. Рассмотрены особенности процесса рассекречивания документов в партийных архивах Украины в 1956–1957 годах.

Ключевые слова: история архивного дела, архивный фонд, партийные архивы, рассекречивание.

Petrychenko V.A. Declassification of documents of the National Archival Fund in the Party archives of Ukraine in 1956–1957 years

The article is devoted to the history of the declassification of documents of the National Archival Fund of Ukraine. We consider the peculiarities of declassifying the documents in the party archives in Ukraine 1956–1957 years.

Key words: history of archives, archives, party archives, declassification.

27.02.2017 р.

J

УДК 069.8:629.76(477.53) Кондратюк Ю.В.

І.О. Пістоленко

**Ю.В. КОНДРАТЮК (О.Г. ШАРГЕЙ).
З ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ
ТА ПОВЕРНЕННЯ ДО ІСТОРІЇ НАУКИ
І ТЕХНІКИ СПРАВЖНЬОГО ІМЕНІ ВЧЕНОГО
(до 120-річчя від дня народження)**

На основі маловідомих матеріалів з українських і російських архівів та інших джерел репрезентуються деякі результати досліджень щодо встановлення справжнього імені одного з перших теоретиків космонавтики Ю.В. Кондратюка (О.Г. Шаргея).

Ключові слова: ракетна техніка, космонавтика, Юрій Кондратюк (Олександр Шаргей), експертиза.

Земля Полтавщини, як і Сіверська земля, належить до тих історичних областей, які вважаються колицкою Київської Русі [1]. Полтавський край, так само як і Сіверська Україна, має багату історію, що знайшла відображення й акумулювалася у численних пам'ятках, музейних експозиціях. Полтавщина є батьківщиною багатьох непересічних особистостей – діячів у найрізноманітніших галузях людської діяльності. Саме до таких особистостей належить один із піонерів космонавтики, вчений, винахідник, уродженець Полтави Ю.В. Кондратюк (О.Г. Шаргей) (1897~–1942).

На сьогодні кількість публікацій, що стосуються творчого спадку і біографії Ю. Кондратюка, обчислюється сотнями (понад 1000). Нині широко відомо, що один із перших у

світі теоретиків космічного польоту майже половину життя (~21 рік) прожив під прізвищем іншої людини. Однак до початку 1980-х рр. ця обставина була покрита таємничістю. В опублікованих тогочасних працях, присвячених полтавському вченому і винахіднику, йшлося, головним чином, про його ідеї у космонавтиці та винаходи в інших галузях техніки [напр., 2–8 та ін.]. Наприкінці 1960-х – у 1970-х рр. таких різнопланових публікацій щодо діяльності Юрія Васильовича налічувалось більше трьохсот.

У 1977 р. зведена сестра вченого Ніна Гнатівна Шаргей написала листа до очільника спеціальної комісії академіка Г.С. Писаренка, в якому, за наполяганням родичів, відкрила таємницю зміни імені свого брата й отримання ним документів іншої людини, але ці відомості певний час були недоступні для наукової спільноти та широкої громадськості. Після презентації документального фільму «Что в имени тебе моем» та публічного виступу льотчика-космонавта В.І. Севастьянова на телебаченні з'явилися перші біографічні розвідки, наукові статті та публікації у мас-медіа, в яких згадувався факт зміни імені та прізвища вченого, а джерелом цієї інформації називався згаданий лист його сестри [напр., 9–17 та ін.]. У деяких із цих праць, на жаль, подавалися певні помилкові або неточні відомості, що було обумовлено майже повною відсутністю архівних та інших документів, які б обґрунтовували або спростовували ті чи інші твердження. Лише після того, як у Центральному державному історичному архіві в Ленінграді (ЦДІАЛ, тепер – РДІА СПб), архіві Інституту історії природознавства і техніки АН СРСР (нині – ІІТТ РАН), Державному архіві міста Києва (ДАМК) були знайдені та вперше опрацьовані документальні матеріали, а також виявлені деякі нарративні джерела, що стосувалися О.Г. Шаргея та його близьких, з'явилася можливість оприлюднити уточнені факти з біографії вченого, з'ясувати, яким чином встановлювалися обставини зміни імені і прізвища О.Г. Шаргея на Ю.В. Кондратюка та встановлювалася особа самого вченого. На жаль, опубліковані результати наших студій є нечисленними [18–22], тому неточності, «запозичені» окремими сучасними дослідниками із деяких попередніх розвідок і сьогодні «перекочують» з однієї публікації до іншої [напр., 23–25], Це і спричинило появу цієї статті.

Автору вдалося опрацювати деякі документи, що стосуються спеціальних досліджень щодо Ю.В. Кондратюка (О.Г. Шаргея), які проводилися групою, організованою на базі ІІТТ у 1962. Проведення таких досліджень підтверджується і документами ДАПО [26].

1962 року Комісія з розробки наукового спадку піонерів освоєння космічного простору АН СРСР почала готувати до видання збірник, до якого мали бути включені вибрані твори чотирьох учених у галузі ракетної техніки і космонавтики: М.І. Кибальчича, К.Е. Цюлковського, Ю.В. Кондратюка та Ф.А. Цандера [27]. Довідавшись про це, родина останнього заявила протест. Члени родини не бажали, щоб роботи Ф.А. Цандера друкувалися в одному

збірнику з працями Ю.В. Кондратюка. Цей протест зініціював і підтримав професор О.Л. Чижевський. У липні 1962 р. він написав лист директору видавництва АН СРСР, редактору журналу «Авіація та космонавтика», в якому заперечував авторство відкриттів Ю.В. Кондратюка у галузі космічних досліджень [26]. О.Л. Чижевський стверджував, що книга «Завоювання міжпланетних просторів» (1929 р.) була написана не Ю.В. Кондратюком, а професором В.П. Ветчинкіним, і нібито сам К.Е. Ціолковський називав «Завоювання...» «Новосибірським Апокрифом», а «низку статей про Ю.В. Кондратюка за останні роки – «цілковитим фальшем» [26].

О.Л. Чижевський підкреслював, що В.П. Ветчинкін почав дослідження з ракетодинаміки у 1922 р., про що свідчив рукопис останнього, датований груднем 1922 р., і що В.П. Ветчинкін «очолив похід проти К.Е. Ціолковського» [26]. О.Л. Чижевський спирався на опубліковану у газеті «Известия» (1925 р.) [28; 29] відкриту дискусію між ученими, а також на приклади своєї участі у протиборстві на боці К.Е. Ціолковського. Він висловлював жаль з приводу того, що «...печальні факти боротьби К.Е. Ціолковського та Ф.А. Цандера за свої наукові ідеї відомі лише вкрай обмеженому колу людей», до якого відносив і себе [26], та впевненість, що В.П. Ветчинкін не бажав видавати праці, в яких викладав би свої думки про ракету від свого імені, щоб його жодним чином не вважали учнем або послідовником К.Е. Ціолковського та Ф.А. Цандера.

О.Л. Чижевський наголошував, що Ю.В. Кондратюк після видання книги у 1929 р. «більше не виступав у пресі з працями з ракетодинаміки та космонавтики ... Лише написав лист ... до професора М.О. Риніна...» [26]. Як на свого однодумця, у даному випадку, О.Л. Чижевський посилався на інженера Б.Б. Камінського. Зберігся лист останнього від 20 січня 1961 р. до О.Л. Чижевського, в якому автор повідомляв, що в 1932 р. у Москві познайомився з Ю.В. Кондратюком через зв'язок його роботи з роботами Ю.В. Кондратюка та П.К. Горчакова у галузі вітросилових установок, а також що «Кондратюк...ніколи не торкався питань про ракети або космічні польоти ... нічого не говорив про свою книжку 1929 р. або про К.Е. Ціолковського» [26]. Б.Б. Камінський констатував також, що «у своїх працях Ю.В. Кондратюк отримував незмінну допомогу та підтримку проф. В.П. Ветчинкіна (ЦАГІ)» [26].

Посилаючись на вказані дані, професор О.Л. Чижевський закликав провести «вичерпне вивчення цього питання» [26].

Про ставлення до даної ситуації С.П. Корольова та самого професора В.П. Ветчинкіна йдеться у листі дружини останнього Катерини Пилипівни Ветчинкіної, яка згадувала: «... Юрія Васильовича бачила у нас разів зо три... Я не була присутня при його розмовах з Володимиром Петровичем. Лише одного разу чула ... [що] якийсь проф. Чижевський ... написав статтю про те, що лише він ... підтримував Ціолковського, а проф. Жуковський і Ветчинкін всіляко Ціолковському завжали. Позбирав він під цим твором підписи від відомих політичних діячів. Дали цю

статтю Корольову, і він, звісно, дав відповідну відсіч. ... Цей Чижевський стверджував, що ніякого Кондратюка не існувало, що це просто міфічна особа. У музеї Жуковського йому показали книгу Кондратюка із передмовою В.П. Ветчинкіна, листування з Ціолковським, ... листи Ціолковського Володимирі Петровичу. В одному з листів він крушився, що через глухоту не чув виступу Виноградова, котрий звинувачував Володимира Петровича противником Ціолковського, а тому й не зміг опротестувати це брехливе обвинувачення» [29].

Академія наук не могла залишити поза увагою таку заяву Л.О. Чижевського – відомого вченого, професора, Почесного президента Міжнародного Конгресу з біологічної фізики та космічної біології (Нью-Йорк, 1939 р.), академіка ряду університетів країн Європи, Азії та Америки, а також представників родини Ф.А. Цандера. ІПТ почав відповідні дослідження.

Вивчаючи документи, що мали відношення до Ю.В. Кондратюка і були в їхньому розпорядженні, дослідники звернули увагу на те, що у деяких із них вказувалось, що Кондратюк навчався у Полтавській гімназії, згадувалось прізвище Шаргей і те, що він мешкав у Полтаві у родичів на прізвище Даценко. Вчений секретар інституту З.К. Новокшанова підготувала запит до ДАПО з проханням надіслати «список осіб, які закінчили у 1916 р. полтавські чоловічі гімназії..., склад 3-х класів за 1910–1911 рр. та 4-х класів за 1911–1912 рр.», а також «повідомити ... дані про Гната Бендитовича Шаргея, котрий помер у Полтаві у 1910 р.» [26]. У запиті пояснювалося, що «вказані відомості потрібні ... для роботи, що проводиться для встановлення, хто є автором двох рукописів, переданих до інституту» [26]. У документах були знайдені відомості про випускника Другої Полтавської чоловічої гімназії 1916 року О.Г. Шаргея, а викладач гімназії у ті роки Г.С. Оголевець впізнав на фото Ю.В. Кондратюка свого учня Олександра Шаргея, який з рідними мешкав у Полтаві.

Інститутом досліджувалися також документи до біографії Георгія (Юрія) Васильовича Кондратюка – студента Київського університету св. Володимира – з фонду колеги Павла Галагана ДАМК [30]. З цього фонду були одержані фотознімки Ю.В. Кондратюка та зразки почерку. У вересні 1962 р. ІПТ направив до Центральної криміналістичної лабораторії Всесоюзного інституту юридичних наук Міністерства юстиції СРСР три рукописні праці, машинопис із правкою автора (Ю.В. Кондратюка) та 9 фотознімків (Юрія Васильовича Кондратюка – вченого, Георгія (Юрія) Васильовича Кондратюка – студента, Олександра Гнатовича Шаргея – гімназиста) з проханням встановити, хто є автором рукописів, яким часом вони датуються і чи однією особою вони написані. З висновків експертизи стало зрозуміло, що рукописи виконані не Г.(Ю.)В. Кондратюком, а О.Г. Шаргеєм. Експерти встановили також, що на світлинах з підписами Г.(Ю.)В. Кондратюк та Ю.В. Кондратюк зображені різні особи, а на фотознімках, підписаних як О.Г. Шаргей та Ю.В. Кондратюк,

зображена одна й та сама людина: полтавець Олександр Гнатюк Шаргей [31].

Професор О.Л. Чижевський та родина Ф.А. Цандера були ознайомлені з результатами експертизи. За даними вченого, науковця ІПТТ В.М. Сокольського, який брав активну участь у згаданих дослідженнях та експертизі, О.Л. Чижевський залишився при думці, що праця «Завоювання міжпланетних просторів» все ж таки була підготовлена В.П. Ветчинкіним, а технік Ю.В. Кондратюк (О.Г. Шаргей) лише переписав її своєю рукою і підписався як автор.

Таким чином, результати проведених на початку 1960-х рр. досліджень і висновки експертизи довели, що справжнє ім'я одного з перших у світі теоретиків космонавтики Ю.В. Кондратюка – О.Г. Шаргей, і зробили можливим видання книги «Пионери ракетної техніки. Кибальчич. Цюлковський. Цандер. Кондратюк», яка все ж побачила світ у 1964 р. Лист Н.Г. Шаргей у 1977 р. остаточно підтвердив ці факти, які, через зрозумілі причини, до певного часу залишалися доступними вузькому колу дослідників. Проте, яким чином передавалися документи Г.(Ю.). Кондратюка О.Г. Шаргею, якими власне були ці документи – питання, що наразі залишаються без відповіді і потребують подальших досліджень.

ПОСИЛАННЯ

1. Сіверська земля [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Сіверщина>.
2. Сокольский В.Н. Работы отечественных ученых пионеров ракетной техники: Исторический очерк / В.Н. Сокольский // Пионеры ракетной техники. Кибальчич. Цюлковский. Цандер. Кондратюк: Избранные труды. – М.: Наука, 1964. – С. 624–632.
3. Воробьев В.Н., Тростников В.Н. О неопубликованной работе Ю.В. Кондратюка «Тем, кто будет читать, чтобы строить» / В.Н. Воробьев, В.Н. Тростников // Из истории ракетной техники: Сборник научных статей. – М.: Издание Советского национального объединения историков истории и естествознания СССР, ИИЕТ АН СССР, 1964. – С. 222–223.
4. Сокольский В.Н. Краткий очерк развития ракетных исследований в СССР / В.Н. Сокольский // Труды ИИЕТ АН СССР. – М., 1969. – Т. 29. – С. 3–49.
5. Замлинский В.П., Кочегура М.А. Юрий Васильевич Кондратюк – один з піонерів ракетної техніки і космонавтики / В.П. Замлинський, М.А. Кочегура. – К., 1970. – Вип. XI. – С. 72.
6. Наши земляки / Сост. А. Гордин. – Новосибирск: Западное-Сибирское книжное издательство, 1979. – С. 127–144.
7. Раушенбах Б.В. Развитие советскими учеными основ теории космических полетов / Б.В. Раушенбах // Из истории авиации и космонавтики: Сборник научных статей. – М.: Издание Советского Национального объединения историков техники и естествознания СССР, ИИЕТ АН СССР, 1981. – Вип. 43. – С. 3.
8. Глушко В.П. Работы Ю.В. Кондратюка в области ракетно-космической науки и техники / В.П. Глушко // Исследования по истории и теории развития авиационной и ракетно-космической науки и техники: Сборник научных статей. – М.: Наука, 1981. – С. 63–69.
9. Даценко А.В. Жизнь в творческом горении / А.В. Даценко. – К.: Знание УССР, 1986. – Вип. 22. – № 21. – 48 с.
10. Романенко Б.И. Юрий Васильевич Кондратюк / Б.И. Романенко. – М.: Знание, 1988. – № 8. – 64 с.
11. Севастьянов В. Гений с чужим именем / В. Севастьянов // Украина. – 1988. – № 5. – С. 6–9.
12. Череватенко Л. Тернистий шлях до зірок / Л. Череватенко // Новини кіноекрана. – 1988. – Квітень. – № 4(321). – С. 1–3.
13. Даценко А.В. Я полечу туда ...: Док. Повесть / А.В. Даценко. – Х.: Прапор, 1989. – 271 с.
14. Даценко А.В. Александр Шаргей – Юрий Кондратюк, сын Украины, Полтавы / А.В. Даценко. – Полтава: Полтава, 1997. – 352 с.
15. Раппопорт А.Г. Траектория судьбы / А.Г. Раппопорт. – Новосибирск: Новосибирское книжное изд-во, 1990. – 200 с.
16. Раппопорт А.Г. «Стало целью моей жизни»: Творческая био-

графия Ю.В. Кондратюка в письмах, документах, воспоминаниях / А.Г. Раппопорт // Сибирские огни, 1984. – № 10. – С. 148–159.

17. Родиков В. Кто вы, инженер Кондратюк? // Загадки звездных островов / Сост. Ф.С. Алымов / В. Родиков. – М.: Мол. Гвардия, 1989. – Кн. 5. – С. 36–53.

18. Пістоленко І.О. Полтавщина в аерокосмічній історії: Монографія / І.О. Пістоленко. – Полтава: Поліграфічний центр «Скай-тек», 2008. – 200 с.; Полтава: Оріяна, 2009. – 250 с.

19. Пістоленко І.А. Исследование полтавских корней выдающихся деятелей космонавтики // Материалы XXXII Академических чтений по космонавтике, секция «Космонавтика и культура» // Н.С. Кирдода, Л.А. Филина, под ред. Н.С. Кирдоды. – М.: Издательство «Ителеком Экспо», 2008. – С. 82–97.

20. Пістоленко І.О. Ю.В. Кондратюк (О.Г. Шаргей): версії «перевтілення» // Матеріали 6-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки» (м. Полтава, 11–12 жовтня 2007 р.). – Полтава: Видавництво Terra, Полтавська державна аграрна академія, 2008. – С. 175–181.

21. Пістоленко І.О. Ю.В. Кондратюк (О.Г. Шаргей): до питання про дослідження життя і діяльності // Матеріали наукових читань «Дніпровська орбіта» (м. Дніпропетровськ, 11–13 вересня 2008 р.): 36. доповідей. – Дніпропетровськ: НЦАОМ, 2008. – С. 51–56.

22. Пістоленко І.О. Ю.В. Кондратюк (О.Г. Шаргей): деякі дати життя і творчої діяльності // Матеріали Всеукраїнських читань, присвячених пам'яті Ю.В. Кондратюка (м. Полтава, 23 червня 2009 р.). – Полтава: ПНПУ, 2010. – С. 18–21.

23. Малишевський І. Під чужим ім'ям / І. Малишевський // Вітчизна. – 2002. – № 3–4. – С. 110–119; № 5–6. – С. 112–122.

24. Герей В. Юрій Кондратюк: таємниці долі та винаходів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://na-skrzhyalyah.blogspot.com/2016/05/blog-post_42.html.

25. Юрій Кондратюк (Олександр Шаргей) (1897–1952) фізик, астроном, винахідник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/biographies/vidomi_ukraintsy/part4/kondratyuk.htm.

26. Державний архів Полтавської області, ф. р-8828: Биографические заметки Даценко А.В. о Ю.В. Кондратюке.

27. Пионеры ракетной техники. Кибальчич. Цюлковский. Цандер. Кондратюк: Избранные труды / Ред.-сост. Б.Н. Воробьев, В.Н. Сокольский. – М.: Наука, 1964. – 672 с.

28. Архів Полтавського музею авіації і космонавтики (дали – АПМАК), ф. 2: Колекція документів про розвиток повітроплавання, авіації, ракетобудування та космонавтики.

29. АПМАК, ф. 1: Документи до біографії та діяльності Ю.В. Кондратюка (О.Г. Шаргея).

30. Державний архів міста Києва, ф. 900: Фонд колегії Павла Галагана.

31. Матеріали фото- та графологічної експертизи Центральної криміналістичної лабораторії Всесоюзного інституту юридичних наук Міністерства юстиції РСРС // Фонд Ю.В. Кондратюка ПМАК, № 1312/414-д. – 25 с.: копії.

Пистоленко І.А. Ю.В. Кондратюк (А.Г. Шаргей). Из исследований проблемы установления и возвращения в историю науки и техники настоящего имени ученого (к его 120-летию юбилею)

На основе малоизвестных материалов из украинских и российских архивов, других источников представляются некоторые результаты исследований относительно установления настоящего имени одного из первых теоретиков космонавтики Ю.В. Кондратюка (О.Г. Шаргея).

Ключевые слова: ракетная техника, космонавтика, Юрий Кондратюк (Александр Шаргей), экспертиза.

Pistolenko I.O. Yu.V. Kondratiuk (O.H. Sharhey). From researches of problem of establishment and returning to history of science the real name of scientist (to 120-years-old anniversary from the day of his birth)

On the basis of little known materials from the Ukrainian and Russian archives and other sources there are some results of researches in relation to establishment of one real name of the first theorists of cosmonautics Yu.V. Kondratiuk (O.H. Sharhey).

Key words: missilery, cosmonautics, Yurii Kondratiuk (Oleksandr Sharhey), examination.

21.02.2017 р.

j